

LA SOCIETAT ECONÒMICA D'AMICS DEL PAÍS DE MALLORCA (1778) I LA JUNTA PARTICULAR DE COMERÇ DE BARCELONA (1758):

APUNTS PER A UN ESTUDI COMPARATIU

per B. MULET

DEPARTAMENT DE PEDAGOGIA

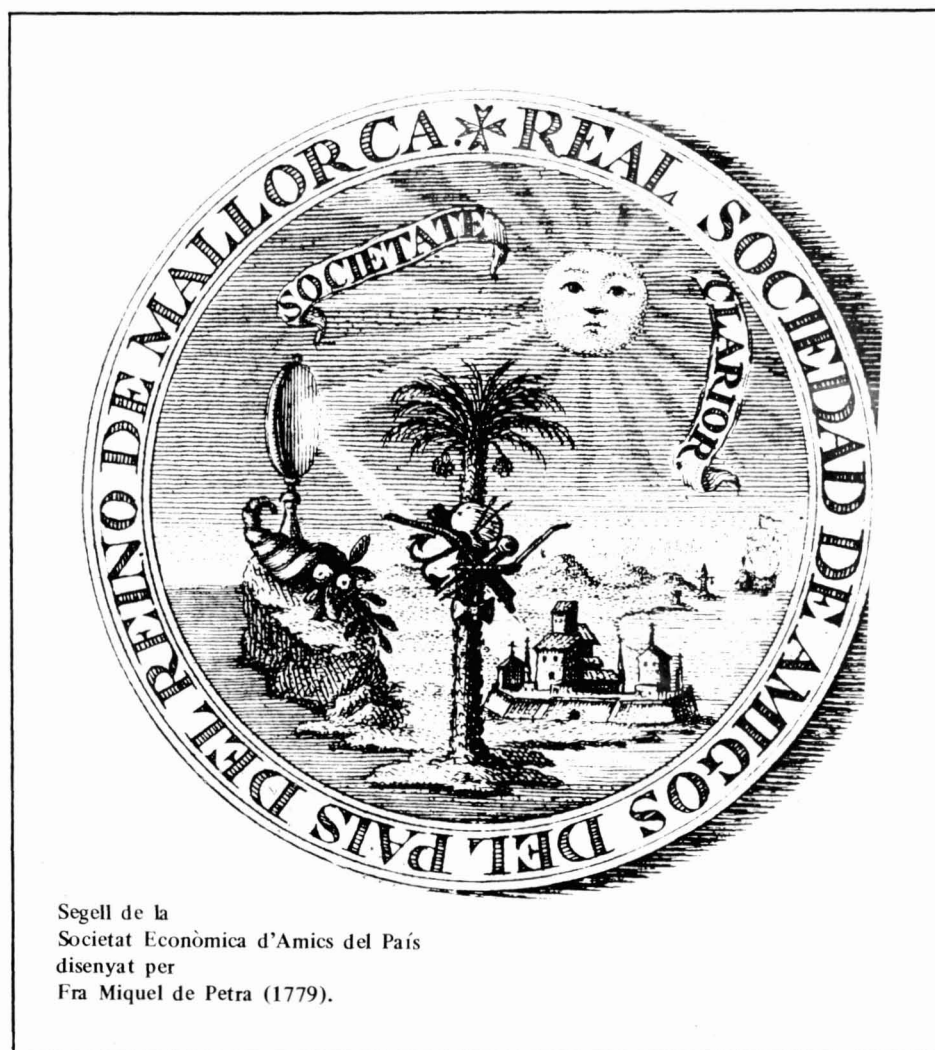
INTRODUCCIO

Crec que pels historiadors mallorquins es positiu intentar conèixer el possible paral·lelisme existent entre les Institucions Socio-Culturals dels que anomenam Països Catalans. Sovint es parla d'aquestes Institucions però sense haver aprofundit en l'anàlisi dels fenòmens culturals socials i polítics que en certa manera hi puguin tenir relació.

En primer lloc hem de dir que un dels fets que probablement han influït més, tant a la Història de Mallorca com a la resta dels Països Catalans a l'època moderna i contemporànea, ha estat la implantació del Decret de Nova Planta; (València 1707.—Aragó 1711.—Mallorca i Catalunya 1716) decretat per Felip V, amb el qual foren suprimits els drets forals i va començar el procés de castellanització i centralització borbòniques, afavorint un conjunt de reformes uniformadores, per poder manejar millor l'aparat estatal.

Convé indicar que la Il·lustració a nivell de l'Estat Espanyol no s'introdueix fins ben entrada la segona mitat del segle XVIII, coincidint amb el reinat de Carles III. Fruit de les reformes efectuades durant aquest reinat i del esforç dels il·lustrats són les "Sociedades Económicas de Amigos del País" que són un intent d'elevat el nivell cultural, social i econòmic dels espanyols, però convertint-se al mateix temps en un element afavoridor de la política del Despotisme Il·lustrat.

Si a Mallorca la Institució que esdevindria portadora de les inquietuds il·lustrades va ésser la Societat Econòmica d'Amics del País, a Barcelona no només seria la Junta Particular de

Comerç, sinó com ens diu Ferran Soldevila:

"D'altra banda, la cultura va rebre impuls amb la fundació de la Reial Academia de Bones Lletres (1729), de la de Ciències Naturals i Arts (1770) i la de Medicina Pràctica (1786) amb les escoles de la Junta de Comerç (Escoles de Nàutica i Nobles Arts) i amb la fundació del Col·legi de Cirurgia de Barcelona

(1760) creat pel gran cirurgià català Pere Virgili..."¹.

Si ens referim a l'ensenyament les dues Institucions barcelonines que tenen un cert paral·lelisme amb la Socie-

¹ SOLDEVILA, FERRAN. *Resum d'Història dels Països Catalans*. Ed. Barcino Barcelona 1974, pág. 36.

tat Econòmica, pel seu intent d'introduir al Principat una sèrie d'ensenyances de tipus utilitarista, tant com per proporcionar l'ensenyança de matèries tècniques i artístiques com per promocionar l'estudi de ciències útils són la Junta particular de Comerç i l'Acadèmia de Ciències Naturals i Arts. En el cas de la Societat Econòmica Mallorquina seran l'Acadèmia de Nobles Arts, els Estudis de Pilotatge, l'Escola de Físico-Química, l'Acadèmia d'Economia Política etc... les que representen aquest esperit.

El que teòricament pretenien era aconseguir el canvi de la societat per a la il·lustració dels homes per medi d'un nou model humà que al mateix temps fos útil, productiu i bon ciutadà i pogués prendre part a totes les tasques encomanades pels més il·lustrats, els quals hauran rebut una educació diferenciada, segons la seva condició social.

La majoria de Societats Econòmiques d'Amics del País, per no dir totes servien als interessos centralitzadors de Madrid perquè varen ésser creades a imatge de la Econòmica Matritense², la qual regulava la creació de les Societats Econòmiques.

També cal indicar que les pretensions il·lustrades en quan a l'educació no es feren realitat en la majoria de vegades, perquè no se tenien possibilitats per superar una tradició marcadament conservadora, o en se majoria de vegades per no tenir en compte la realitat concreta del moment i el lloc on s'havien de realitzar les idees proposades.

Si la Societat Econòmica Mallorquina creada a 1778 fou un poc independent, la Real Junta de Comerç de Barcelona, legalitzada a 1758, fins i tot tenint en compte la centralització borbònica, va ésser una de les poques institucions independents a les decisions del poder central. Pareix realment que la Junta de Comerç va jugar un paper important al redreçament econòmic i cultural de Catalunya a partir de la segona mitat del segle XVIII².

² IGLESIAS, JOSEP. *Síntesi de la Junta de Comerç de Barcelona*. Ed. Rafel Dalmau. Col. Episodis de la Història (vol. 119-120),

Evidentment el cas de la Societat Econòmica de Mallorca no es exactament el mateix, ja que la nova mentalitat xocava amb un intent de conservació de certs interessos de classe, d'una classe abúlica i excessivament conservadora. A pesar de tot, el poble mallorquí no connecta gaire amb les experiències novadores, perquè veia com un patrimoni de la classe guanyadora de la Guerra de Successió. Les conseqüències de la política educativa de les institucions anteriorment esmentades perduren durant el segle XIX, ja que a pesar de que en la Guerra de la Independència es provocà la decadència del pensament il·lustrat, una vegada passat el parèntesi obligat de la Guerra, apareixen molts d'enfocaments de l'època anterior.

Com tots sabem l'any 1812 es produeix la Constitució promulgada per les Corts de Càdis, les quals donen peu a l'Informe de Quintana, síntesi del pensament il·lustrat d'en Jovellanos i el moviment pedagògic de la Revolució Francesa. Però el Reial Decret de 4 de Maig de 1814 anulava tot intent de la Constitució de 1812 i així l'alliberament de la cultura entra dins una alienació casi total. Tant es així que J. L. Aranguren ens diu:

“La enseñanza... responde al único criterio de inculcar en los jóvenes las ideas de respeto al orden establecido, de reverencia a una religión al servicio de él y de condena a todo pensamiento moderno como relajado y pervertido. De la discrepancia, característica del ensayo liberal, entre la realidad practicable y un irrealismo puramente teorizante, se pasa ahora al otro extremo: el fomento del oscurantismo, de la ignorancia, del conformismo”³.

Com veim el panorama no era molt favorable. Una etapa intermitja és la del Trieni Lliberal (1820-1823) en la que es produeix una voluntat de creació d'una Institució pública una mica més moderna (Reglamento General de 1821).

³ ARANGUREN, JOSE L. *Moral y Sociedad*. Ed. Edicusa. Madrid, 1970. pág. 21.

El període que va des de 1824 a 1833 s'inicià el procés d'apertura al liberalisme. “El Plan General de Estudios de 1825 (“Plan Calomarde”)” és un pas endarrera al procés de secularització iniciat al s. XVIII⁴.

Llavors ja ens trobam amb el període que va de 1833 a 1845, és a dir, fins al Pan Pidal, que probablement fou redactat per Gil de Zárate. Es precisament de 1833 a 1837 que la Universitat absolutista i tradicional pega les darreres esperonetjades i la Universitat de Cervera comença a inquietar-se pels desitjos barcelonins de la tan ansiada restauració de la seva Universitat. Va ésser precisament a 1838, l'11 d'Octubre quan es produeix l'aconteixement.

En el cas de Mallorca, el primer pas de canvi, d'acord amb l'ideologia burgesa, va ésser l'Institut Balear, que pot considerar-se com el primer de l'Estat Espanyol, tal com s'entenia a partir de 1842.

L'esforç de l'Institut Balear per elevar el nivell cultural⁵ va ésser acceptable. De fet, d'aquest Institut sortiran homes que faran possible la Renaixença a Mallorca. Malgrat això les classes tradicionalment dominadores i la burgesia seran les que possibilitaran que l'Institut reproduïxi els valors tradicionals⁶.

LA REIAL SOCIETAT ECONOMICA D'AMICS DEL PAIS DE MALLORCA I LA REIAL JUNTA PARTICULAR DE COMERÇ DE BARCELONA. ASPECTES PARA UN ESTUDI COMPARATIU

La Reial Societat Econòmica d'Amics del País fou fundada per Real ordre de Carles III el 23 d'Abril de

⁴ Idem pág. 63.

⁵ Veure el que diu al respecte ANTONI COLOM. *L'Educació a Mallorca. Aproximació Històrica*. Ed. Moll. Ciutat de Mallorca 1977 (Educació i cultura a la Mallorca del S. XIX. L'Institut Balear), pág. 39 ss.

⁶ SUREDA, BERNAT I ALTRES. *L'Educació a Mallorca. Aproximació històrica*. Ed. Moll. Ciutat de Mallorca, 1977, pág. 59.

1778, una vegada abolida definitivament la Cofradia de Sant Jordi. La creació de la Reial Junta Particular de Comerç és d'època anterior, però la seva legalització, que és el que ens interessa, es produeix l'any 1750.

De la Junta de Comerç podem dir que va jugar un paper preponderant en el redreçament econòmic i cultural de Catalunya a partir de la segona mitat del segle XVIII. En realitat són dues facetes que pogueren coordinar-se perfectament, degut a l'abundància de recursos que li proporcionava el dret de pariatge.

Evidentment l'Econòmica Mallorquina procurava tenir el mateix protagonisme que la Junta en matèria d'educació i economia a Mallorca, però no va brillar tant perquè no tenia les mateixes possibilitats financeres.

La primera tasca educativa que es va proposar la Junta de Comerç va esser l'ensenyament de pilotatge i navegació creant l'Escola de Nàutica el primer de Maig de 1769; sis anys més tard es fundà l'Escola de Nobles Arts, que tenia el propòsit d'oferir gratuïtament l'ensenyament de les arts i els oficis, amb la iniciativa i col·laboració de Pere Moles.

La Junta de Comerç de Barcelona pretenia amb aquestes ensenyances oferir un aprenentatge útil d'acord amb el pensament il·lustrat, Josep Iglesias ens justifica aquestes ensenyances d'aquesta manera:

“L'art aplicat, justificatiu de la iniciativa, restà ben prest superat per ensenyaments d'alta volada i res no mostrà tant l'oportunitat i la necessitat de la seva suggerència com a la permanència a l'Escola a través de totes les circumstàncies i situacions amb privilegi creixent. Dotze anys més tard es fundava l'Escola de Comerç, que pot esser presentada com a consustancial als fins que propugnava la Junta de Comerç”⁷.

No foren aquestes escoles, de tipus utilitarista, les úniques que la Junta de Comerç va possibilitar; entre altres podem citar una de Química (1813), una de Taquigrafia (1805), Càlcul

(1806), Física experimental i Economia Política (1814), Botànica (1817) i Agricultura (1819)....

La Societat Econòmica d'Amics del País de Mallorca va iniciar la seva tasca Educativa amb la Creació de l'Acadèmia de Nobles Arts i l'Escola de Matemàtiques. La idea de crear una escola de Dibuix va sorgir de la proposta de Joan Montaner i Cladera, reforçada per la col·laboració d'una sèrie de personatges de la Societat vinculats al món de les Belles Arts. Fou creada el 28 de Maig de 1778⁸.

Generalment les iniciatives de fundar una escola d'aquest tipus provenia d'un sol personatge en el cas de l'Escola de Nàutica de la Junta de Comerç de Barcelona va esser Sinibald Mas, que es va oferir a la Junta per donar a conèixer els seus coneixements sobre la matèria. Acceptada la seva col·laboració la Junta va decidir dur a terme la creació de l'Escola pel seu compte, rebutjades altres peticions fetes al poder central per la pròpia Junta de Comerç a èpoques anteriors, al respecte Josep Iglesias ens indica:

“Sinibald Mas es va comprometre a ensenyar les regles geomètriques i cosmogràfiques; demostració i construcció d'instruments essencials... A canvi del seu professorat, la Junta li assignava un sou durant quatre anys, pagava el lloguer del local per establir l'Escola i es comprometia a adquirir els instruments necessaris per a l'ensenyament”⁹.

En el cas de Mallorca no hi va haver la creació d'una escola de Nàutica fins a principis del segle XIX, ja depenent del Consulat de Mar i Terra l'any 1802, però que la Societat Econòmica d'Amics del País a la seva manera havia potenciat, a través de la creació o implantació d'estudis de pilotatge que es feien amb les aportacions d'algun personatge que s'encarregava de donar les primeres lletres a la Llotja, com és

⁸ Memorial de D. Juan Montaner i Cladera sollicitant esser admitit com a soci i s'ofereix a formar una Escola de Dibuix. Ciutat de Mallorca, 28 de Maig de 1778. A. H. M. Sec. SEAP caixa 104, 2-18.

Idem. Dirigit al Marqués d'Alos Cap. General. A. H. M. Sec. SEAP caixa 104.

⁹ IGLESIAS, JOSEP op. cit. pàg. 35.

el cas de Gonzalez Cepeda, a petició pròpia:

“...y además ofrece enseñar los principios del arte de navegación, si además de la dotación que tiene asignada aquella escuela se le determinase alguna otra gratificación mensual para esta enseñanza que proporcionaría gratuitamente y la cantidad necesaria para la compra de los instrumentos precisos; por cuyos medios podría disponer la juventud marina de esta tierra...”¹⁰.

Es un de tants d'intents de regular els estudis de pilotatge o de Nàutica amb la col·laboració del Bisbe Nadal, però amb una gratificació que el tal Cepeda troba tan mòdica que ben aviat es va cansar.

En el cas de l'Escola de Nautica de Barcelona podem dir que Sinibald Mas va morir a 1806, iniciant-se els treballs per elegir nou director però de poc serviren aquestes preocupacions perquè el Secretari d'Hisenda els hi va enviar una real Ordre on s'anomenava director a Fra Cañellas. Hem de dir a favor de Fra Agustí Canyelles (Cañellas), que va esser després de la guerra de la Independència, quan varen reprendre les classes l'Abril de 1815, quan es va aconseguir un moment de rigor científic acceptable¹¹. A 1847 les Escoles Nautiques passaren a dependre del Ministeri de Comerç i Obres públiques i a 1852 fou incorporada a l'Escola Industrial.

En el cas de Mallorca, al que fa referència a l'evolució de l'Escola de Nautica, direm que el 6 de febrer de 1802, per Real Ordre, Francisco Faquinet fou anomenat Director, però es va rebutjar el seu pla d'estudis. El tal Faquinet arribà a Ciutat el mes d'abril de 1802 amb una dotació de 16 rs de velló diaris i casa franca¹².

Hem d'indicar que aquesta Escola mai va tenir un nombre elevat d'alum-

¹⁰ Memorial de Juan González Zepeda dirigit a D. Bernat Nadal. 16 de juny de 1798. Arxiu Societat Econòmica.

¹¹ RUIZ I POBLE, A. *Historia de la Real Junta de Comercio de Barcelona (1758-1847)*. Talleres de Artes Gráficas Henrich. Barcelona 1919, pàg. 367.

¹² LLABRES BERNAL, J. *La Escuela de Nautica*. Ed. Butlletí de la Societat Arqueologica Luliana n.º XX pàg. 151.

⁷ IGLESIAS, JOSEP. op. cit. pàg. 38.

nes; adquireix la plenitud durant el curs 1859-60 amb 90 alumnes, quan ja havia passat a dependre de l'Institut Balear (28 d'Agost de 1850).

Sense cap dubte l'Escola de tipus tècnic creada per la Societat Econòmica Mallorquina que va aconseguir una certa continuïtat fou l'Acadèmia de Nobles Arts però que mai va arribar a tenir la categoria de l'Acadèmia de Nobles Arts de Barcelona. Una de les diferències més característiques és que Ciutat no va tenir mai la quantitat d'alumnat i professorat de la de Barcelona i al mateix temps no pogué enviar a l'extranger els seus alumnes pensionats per falta de possibilitats econòmiques. Una altra de les característiques diferenciadores va ésser el tipus de material didàctic-artístic empleat, que en el cas de Mallorca era fonamentalment clàssic i poc renovador, fidel a la corrent neoclàssica que imperava en aquell temps¹³.

Se fundaren altres Institucions educatives, a Mallorca, es dedicaren especialment a la formació d'èlits com és el cas de l'Acadèmia d'Economia Política que fou creada l'any 1789 perquè els socis poguessin mantenir interessants conversacions i consultar llibres dedicats a temes econòmics. A Barcelona s'inaugurà l'Acadèmia d'Economia Política l'any 1814. Jaumendreu donà la primera lliçó. Pel setembre de 1815 es celebraren els primers exàmens, als que hi assistiren cinc deixebles. Tots ells, segons pareix, d'un nivell acceptable. Aquesta Acadèmia barcelonina també era per la formació d'èlits però d'una forma més rigurosa i no es limitava als socis¹⁴.

¹³ Això es pot deduir, en el cas de Mallorca, consultat els llibres d'actes de la Societat quan fan referència a la distribució de premis.

Per exemple al tom 2. Junta Pública de la Comissió d'Educació en el Repartiment de Premis del 4 de Novembre de 1785. A. H. M. Sec. S. E. A. P.

Distribució de Premis a l'Escola de Dibux, Matemàtiques. 4 de juliol de 1779. Semenari Econòmic del 10 Juliol 1779 n. 18.

¹⁴ BORDAS, LUIS. *Memoria acerca de la erección y progresos de la Junta de Comercio de Cataluña...* Barcelona, 1837, pág. 44-46.

La creació de les Escoles de Química i Física obeeix a dues motivacions diferents. A Barcelona, creada l'any 1787 baix la direcció de Francesc Carbonell (curiosament va passar una temporada a Mallorca i es va encarregar de l'Escola de Química que estava a les habitacions de l'Acadèmia de Nobles Arts a Sa Costa de sa Pols) tingué un caire més pràctic fins al punt que un tal Roure a través dels seus experiments introduí la il·luminació de gas a l'Acadèmia de Nobles Arts, inclús es diu que va il·luminar la Porta del Sol de Madrid aprofitant que havia anat allà per exposar diversos productes químics i una màquina de vapor. En el cas de la de Mallorca, el dia 6 de Novembre Antoni Almodavar obria l'Escola de "Física i Química"¹⁵, i la veritat és que l'Octubre de 1799 es va produir la primera suspensió de classes i ja es varen reanudar de manera informal; normalment tenia 8 deixebles, entre metges i cirugians, als que explicava diàriament durant dues hores i realitzaven algún experiment¹⁶.

La gama d'estudis tècnics potenciat per a la Junta de Comerç es bastant més ampla que els de la Societat Econòmica de Mallorca; podem citar els estudis de taquigrafia, idiomes, dret mercantil, maquinària etc., això ens demostra que a Barcelona els avenços de la nova societat varen aconseguir entrar més rapidament.

Finalment cal dir que varies institucions de les anteriorment esmentades de la Societat Econòmica d'Amics del País de Mallorca quedaren integrades dins l'Institut Balear (1837) i les de la Junta Particular de Comerç de Barcelona, en la seva majoria, foren traspassades a 1850 a l'Escola Industrial.

¹⁵ Setmanari Econòmic de 26 de Maig de 1798 n.º 28. Any XX, pág. 82. Idem del 27 d'octubre de 1798, n.º 43, Any XX, pág. 174.

¹⁶ Llibres d'actes, tom 6 Junta ordinària del 18 de Gener de 1812. A. H. M. Sec. SEAP caixa 112-C.

Sigles:

A. H. M. Sec. SEAP: Arxiu Històric del Reine de Mallorca. Secció Societat Econòmica d'Amics del País de Mallorca.

SINTESE FINAL

En primer lloc he de dir que difícilment puc fer una conclusió definitiva perquè el tema no és pot sintetitzar, si tenim en compte la seva extensió, en uns pocs fols, i a més cal dir que les aportacions bibliogràfiques consultades no són gaire profundes en el cas de la Junta de Comerç de Barcelona, en canvi, en el cas de Mallorca el meu anàlisi podria ésser més profund per haver tengut l'oportunitat de consultar les fonts directes.

Podem afirmar que la dinàmica històrica no sempre es la mateixa al Principat i a Mallorca, es evident que els fets històrics no solen seguir les mateixes directrius; i les Institucions preocupades per l'educació no sempre tenen els mateixos objectius ni propòsits.

Hi ha un fet històric que va ésser nefast per a la cultura dels que anomenam Països Catalans. Si Barcelona es queda sense Universitat perquè Felip V la va traslladar a Cervera per apartar un focus intel·lectual perillós per ell, Mallorca va patir també les conseqüències de la dominació borbònica provocant el desinterés del poble pel progrés cultural.

La lluita mantinguda per les institucions barcelonines de finals del segle XVIII i principis del XIX preparen el camí de la restauració de la Universitat de Barcelona. Les institucions que més col·laboraren per aquesta restauració foren la Junta de Comerç i l'Acadèmia de Bones Lletres i la de Ciències i Arts.

A Mallorca la Societat Econòmica no es va preocupar de potenciar La Universitat Literària i així col·labora amb la seva definitiva desaparició l'any 1829. A pesar de tot posaren les bases per la creació de l'Institut Balear.

L'optimisme pedagògic de la Societat econòmica Mallorquina va ésser gran, però no va saber calcular les seves possibilitats i les seves realitzacions educatives no varen tenir gaire continuïtat.

En definitiva, la Societat Econòmica d'Amics del País de Mallorca no tenia les possibilitats financeres de la Junta de Comerç de Barcelona i a més l'ambient pedagògic barceloní era més accentuat.